

Siegfried Mattl – Rásky Béla

Az osztrák nemzeti identitásról

Bibó István¹ a "német hisztériáról" írott remek könyvében megjósolta, hogy az osztrák fiatalság még a nemzetiszocializmus veresége után is kitart majd a pánnémet nemzeti érzések mellett, és nem alakít ki semmiféle nemzeti érzést Ausztria felé. Bár kínált bizonyos alapvető magyarázatot a német agresszió és a közép-európai tekintélyelvűség történelmi gyökereivel kapcsolatban – ezeket a demokratikus és forradalmi tapasztalathiány következményének gondolta –, Bibó kétségtelenül tévedett a fenti pontot illetően. A 40-es és 50-es években Ausztriában végzett számos közvélemény-kutatás kimutatta, hogy éles különbség húzódik az osztrák és a német nemzeti érzés tekintetében, pontosan a generációk közötti választóvonal mentén. A fiatalabb emberek, főként azok, akik 1935 után születtek, és nem vettek részt nemzeti-szocialista ifjúsági szervezetekben, növekvő lelkesedéssel hittek egy egyedi osztrák nemzetben. Ezért a vallási és társadalmi identitás kérdései mellett a korosztályok kérdése is meghatározó jelentőségű volt az osztrák nemzet megteremtésében. A pánnémet érzéseket "biológiai" problémaként kezelték, melyek végül az 1914-es generáció eltűnésével megszűnnek.

A mai napig az osztrák identitásról folyó (főként 1945 utáni) diskurzus szigorúan kapcsolódott a Németországtól és a német nemzettől való tiszta elkülönülés vágyához.² Még a 80-as évek második felében is, mikor Ausztria felvételét kérte az Európai Unióba, sok politikai kommentátort, értelmiségit és történészt foglalkoztatott az úgynevezett német vagy németajkú uralom újraélesztése Európában, mely természetesen akkor is eléggé egyoldalú képnek tűnt (és tűnik ma is) Európáról és az európai történelemről.

1945 után, mikor az osztrák nemzetet "kitalálták"³ – hogy a manapság divatos meghatározást használjuk –, az alkotó folyamat legfontosabb célja a kis állam keretein belüli lét osztrákokkal való elfogadtatása volt. Az I. világháború és a Habsburg Monarchia felbomlásának eredményeként, 1918 után a politikai elit és a történészek nagy része is tagadta a független Ausztria létének lehetőségét, ezt csak az angol–francia hatalmi stratégia eredményének tartották. Éppen ezért 1919-ben a frissen választott osztrák parlament és a politikai pártok meghirdették az Anschlusst (a Németországhoz való csatlakozást). A történetírás fő irányzata (az úgynevezett "grossdeutsche Geschichtsschreibung" – pángermán történetírás) ezek után megpróbálta legitimizálni ezeket a politikai erőfeszítéseket azáltal, hogy különleges német küldetéstudatot próbált alkotni régióinkban; ebben a kontextusban az ausztriai németek történelmi küldetése, hogy "műveljék" és "felvilágosítsák" Kelet-Európát. Egyedi és nagyon mitologikus értelemben ez az antiindividualista politikai és a szellemi erények bevezetését jelentette, melyeket Herder és később pl. Heidegger görög-római örökségként idealizált. A kifejezést a "civilizáció" szótól való megkülönböztetésként vezették be, ahol a civilizáció csupán a mindennapi élet tényeit és technikáit jelenti.

Ebben az új értelmezésben ezen történelmi feladatnak véget kellett érnie (vagy új formát kellett találnia), és az új "német" feladat minden német vagy német ajkú egy államban való egyesítése lett. Azt is tudnunk kell, hogy a (német) nacionalizmus az osztrák történelemben mindig kapcsolódott antidemokratikus és antimodernista célokhoz. Elitista kiváltságok stabilizálására használták feszültségek és válság idején. Másfelől a történészek megpróbálták kimutatni egy ezzel szemben álló hosszú távú folyamatot, a pluralizmus és az integráció fejlődését az osztrák történelemben. Alapos bizonyíték van arra, hogy mindkettő valóban létezik.

1945, a nemzetiszocializmus katasztrofális élménye után a Habsburg Monarchia öröksége teljesen átalakult a hivatalos politikai-történelmi diskurzusban. A történelem általában, vagy még inkább a folytonosság elmélete az osztrák történelemben zavaró elemmé vált a kis állam keretén belüli új identitásteremtés folyamatában. A tradicionális folytonossági minták – mint a legtöbb európai nemzeti történetben (melyek természetesen maguk is kreációk) – számos helyen megszakadtak; mivel egyszerűen a "tradícióteremtés" hagyományos módozatait, a történelem, a szokások, nyelv vagy népcsoportok segítségével éppen ezek a fogalmak gátolták továbbélésüket. Ausztria esetében elsősorban a történelem, hisz oly sok "Ausztria" létezett: a Császárság, az I. köztársaság, az osztrák fasizmus idején és az Anschluss után, de akadály volt a német nyelv is. Ettől függetlenül ebben a környezetben kellett az újjászületett (Második) Osztrák Köztársaság alapjait lerakni.

Ausztria történelmi és területi folytonosságának hiánya lehetővé tette (és teszi), hogy magáról Ausztria fogalmáról elgondolkodjunk, valamint hogy minden lehetséges értelmezési irány felé nyitottan hagyjuk. Másrészt ez az egyszerű tény 1918 után nyilvánvalóan megakadályozta az osztrák nemzet tiszta, pontos és korlátozott körű definícióját. Az osztrák történelemben "Ausztria" mindig valami mást jelentett. Ezen tény megértése bonyolult folyamat, melyet valószínűleg csak intellektuális és kifinomult úton lehet közvetíteni. Így míg a történelmet magát újra kellett értelmezni az új osztrák kollektív identitás alakítása közben, ezalatt más, a népesség nagyobb része által is elfogadható, modern nemzetépítő eszközöket is találni, ajánlani kellett.

Ez lehet az egyik lehetséges oka a populáris kultúra jelentőségének az újabb osztrák identitásmintákban. Úgy gondoljuk, hogy az osztrák nemzettel való növekvő azonosulás új metakódokat fejlesztett ki az osztrák politikában, a nemzeti identitás értékei ezért nem a politikai stílushoz, demokráciához vagy az egyenlőség fogalmához kapcsolódtak, hanem a mindennapi életben és populáris kultúrában gyökerező rendkívül erős érzésekhez. A katolikus gazdák és magasan kvalifikált (szociáldemokrata) munkások, a fiatalabb generációval közösen egy amerikai stílusú populáris kultúrával azonosították az osztrák nemzetet, mely kultúra meghatározó retorikai motívummá vált a folyamatban. A történelem hagyományos – mondjuk európai – értelmében nem segítette elő az osztrák "nemzetépítést" annyira, mint más, hasonló társadalmakban; egy 1965-ös közvélemény-kutatás kimutatta, hogy kevesebb történelmi ismerettel rendelkező személyek erősebb kötődést mutattak Ausztriához, mint a szélesebb történelmi ismerettel rendelkezők. Egyedi és érdekes módon a történelem hanyag kezelése és muzeális megközelítése az osztrák identitás meghatározó eleme maradt, míg végül a történelem egy panoptikumhoz válik hasonlatossá, melyből szabadon lehet turistáknak idézgetni.

A történetírásnak azonban szintén megoldást kellett találnia az új kollektív munkában, az újonnan alakult osztrák identitás gyökereinek megkeresésében vagy kitalálásában. Így mostantól a történelem szintjén a Habsburg Monarchia ontológiáját nem tekintették a német felsőbbrendűség kelet-európai terjesztése eszközének, hanem valami új teremtés olvasztótégelyének, ami létrehozta az osztrák nemzetet, a birodalom különböző népei tulajdonságainak szintézisét. Az osztrák nemzet ezen új értelmezése mélyen gyökerezett a "magas" kultúrában, pontosabban a vallásban, művészetben és néphagyományban. Ez nem tudományos definíció volt, amit kritizálni lehet, és nem politikai teljesítmény, ami kihívást jelent, hanem egyszerűen történet. Altörténetekre épült, mint például Kelet-Európának a Habsburg-család általi békés meghódítása a 18. században, vagy hogy Bécs lett a zenei világ központja, amióta Mozart karrierje elindult Mária Terézia udvarában. Az "osztrák történelem" így tiszta ideológia lett, mely a Német-római Császárság központi területeit írta le egy európai

nemzet ezeréves fejlődésének termékeny talajaként. Európa – mint politikai struktúra és a tapasztalás helye, saját hatalmi struktúrájával és hierarchiájával, főként ahogy Bibó értelmezte a kontinenst – tökéletesen negligálva volt és így is maradt a történetírásban, de a politikában is.

1945 után a történelmi-politikai diskurzust három tematikai és módszertani változás jellemezte és jellemzi:

– Közvetlenül a II. világháború után a történészeket és a politikusokat egyaránt az osztrák nacionalizmus és patriotizmus hiánya foglalkoztatta. E hiány tűnik a legvalószínűbb magyarázatának, hogy a kis osztrák nemzetállam a két világháború között miért nem volt működőképes. A nacionalizmus ugyanakkor "conditio sine qua non"-nak tűnt ahhoz, hogy Ausztria ismét uralomra törhessen, vagy hogy a négy szövetséges hatalom megszállásán felülkerekedjen. Megengedhetetlen volt, hogy a politikai rendszer egymással versengő "nemzeti", vagy a baloldal esetében "internacionalista" vonalak mentén megosztott pártokból álljon.

– A szociáldemokraták és nemzetiszocialisták két felkelése 1934 februárjában és júliusában, amit a konzervatív-katolikus diktatúra követett, a történelmi-politikai diskurzus középpontjába került a 60-as, 70-es években, amikor a két "nagy" (Kereszténydemokrata Néppárt és a szociáldemokraták) háború utáni koalíciós kormányát felváltotta az egypárti kormányzás. A döntő kérdés ebben az esetben az volt, hogy Ausztriában a politikai kultúra elég "modernné" vált-e ahhoz, hogy ellenálljon az osztályokon alapuló pártok diktatórikus céljainak. Történelmi érvekkel kellett bizonyítani, hogy a nemzeti önállóság védelme a nemzetiszocializmussal szemben jogot ad-e bárkinek is a demokrácia felfüggesztésére, amint azt a Dollfuss-rezsim konzervatívjai állították (1934–38).⁴

– 1986-ban Kurt Waldheim (korábbi ENSZ-főtitkár és 1986-ban a néppárt államfőjelöltje) választási kampányának hatására ez a diskurzus ismét újabb irányt vett. Hiteles bizonyítékok segítségével vádolták Waldheimet, hogy fiatal tisztként, a németek oldalán, a Balkánon elkövetett háborús bűnökben vett részt. A viták, hogy Ausztria és az akkori fiatal osztrákok, mint Waldheim, kollaboránsok vagy áldozatok voltak-e (mint azt a 1943-as moszkvai dekrétum kimondja), a mai napig tartanak, és beárnyékolják az arra irányuló újabb politikai ambíciókat, hogy meghatározzák Ausztria szerepét a közös Európán belül, és kialakítsák az országnak, mint az európai kultúra fontos régiójának kollektív identitását.

Módszertani szempontból vizsgálva az első pont az "Ausztria" kifejezés sorsával kapcsolatos régimódi történelmi-szemantikai kutatásokat vonzott, melyek a középkorig nyúltak vissza. A második pont, melyet történészek új és újbalos generációja vizsgált, a társadalomtörténethez és a társadalomtudományokból eredő megközelítésekhez kapcsolódott. Végül a harmadik pontnál ismét a hiteles bizonyítékok használatának történelmi, pozitivisták módszerei dominálnak.

Eltérően a nyugat-európai országok nemzetek fölötti gazdasági és katonai hálózatokba tömörülésétől, de a kelet-európai nemzetek Varsói Szerződéstől függő helyzetétől is, a semleges Ausztria nem európai keretek között képzelte el nemzeti történelmét. Mi több, hozzászólt – főként Bruno Kreisky kancellár kormányzása alatt –, hogy jogot formáljon a globális játékos szerepére: pl. Bécs mint az ENSZ, illetve az OPEC egyik központja, Kreisky mint a palesztinok és Izrael közötti közvetítő, osztrák békefenntartó csapatok a Golán-fennsíkon. Tehát Ausztria önképe nagyrészt még mindig a következő részekből tevődik össze:

kultúra mint *raison d'être*, gazdasági növekedés és társadalmi együttműködés mint a politikai stabilitás garanciái, végül az alapvető osztrák szerep a diplomáciai békefenntartó tevékenységekben.

Az Osztrák Köztársaság történelméről szóló első könyv, mely az 50-es években jelent meg⁵, véglegesen elhagyta a nacionalizmus és nemzetállam koncepcióit, hogy visszatérjen a nagyhatalmi elméletekhez. Heinrich Benedikt azzal vádolta az 1918-as nyugati szövetségeseket, hogy megsemmisítették Ausztria európai funkcióját, az orosz birodalommal szembeni ellen- vagy egyensúlyi erő szerepét. Benedikt könyvében megvádolta a cseheket is, főként Tomáš G. Masarykot, hogy leromboltak egy fenntartható gazdasági régiót csupán szűk pénzügyi érdekek alapján és a végzetes ideológia miatt, miszerint a Habsburg Birodalom "Völkerkerker" – a nemzetek börtöne. A párizsi béke Benedikt szavaival egyszerűen meghívás volt az oroszoknak és a szlávoknak, hogy megszállják Közép-Európát.

Benedikt nagyon kifejezően az "orosz" szót használta, hogy hangsúlyozza a régi keletű rivalizálást politikai és vallási kultúrák között, illetve hogy elrejtse a háború utáni európai rend szociális és társadalmi gyökereit. Helyettük a barokk spiritalizmust hangsúlyozta osztrák ontológiaként. Így ha megnézzük a központi jelzetet ebben a szövegben, egy a liberálnacionalizmussal ellentétes elméletet találunk. Ausztria és az osztrák nemzet – a történelmi paradigmán belül – metafizikai egység volt, s nem etnikai, biológiai vagy politikai. Mi több; Ausztria rendelése, hogy a modern nemzetállamokhoz képest a "másikként" funkcionáljon. Más szavakkal mondva: Ausztria, saját *raison d'être*-je által, nem kizáró, agresszív, nem haladás- és jövőorientált de nyitott, humanista és történelem felé forduló. Ausztria sorsa a "mártíromság".

1955. május 15-én az amerikai, brit, francia és orosz külügyminiszter és az osztrák kormány aláírta az osztrák államszerződést. Ez véget vetett az állandó politikai bizonytalanságnak (ami az Ausztria kettéosztásától való félelemből eredt – az egyik rész a szovjet blokk részévé vált volna), és elhozta a gazdasági erőforrások, kulturális oktatás, az elektronikus média nemzeti ellenőrzését.

Az államszerződés aláírása új hivatkozási pontot nyújtott az identitásról szóló vitában. Ausztriának nem kellett többé kulturális vagy történelmi mintákra támaszkodnia; az "államszerződés" és a "semlegesség" integrációs lökést adott, ösztönzést a lojalításra, sikertörténetet sejtetett a hidegháború közepette. Együtt válhattak egy új szerepkép alapjaivá. Más képek is a kánon részévé váltak, és az új történetébe integrálódtak. Ausztria rekonstrukciója lett a háború után a "nemzeti teszt", az államosított (nemzeti) ipar vált az ország felemelkedésének szimbólumává – a kapruni villamos erőmű és az államosított (nemzeti) vasipar, melyet atlaszokban és tankönyvekben mutattak be, a sikerhez vezető út metaforái voltak –; vagy ahogy a Szentatya mondta a hetvenes években Ausztriáról: "Az áldottak szigetei".

Az államszerződést tartalma és az 1955. május 15-i aláírás körüli (a bécsi lakosok jelenlétében, a Belvedere palotában tartott állami rendezvényt megörökítette a filmhíradó) végső *lieux de memoire*-rá tette. Az "örök időre szóló semlegesség" törvénybe iktatása emlékére október 26-a lett "Staatsfeiertag" – állami ünnep –, de az osztrák kollektív emlékezet nem ezzel a dátummal kapcsolja össze Ausztria nemzetközi pozícióját, hanem azzal a teljesen fiktív nappal, amikor 1955-ben az utolsó szövetséges katona állítólag elhagyta Ausztria "földjét".

Ezen furcsaság ellenére a 80-as években az osztrákok több mint 80 százaléka gondolta, hogy a semlegesség elengedhetetlen az osztrák identitás szempontjából. E számokat látva vezető történészek állítják, hogy Ausztriában a blokkoktól azonos távolságra való elhelyezkedésébe vetett hit a nemzetállam tudatának alapvető tényezője.⁶ Ám függetlenül attól, hogy a semlegesség az ausztriai identitás szempontjából az elsődleges érték, 1947-től az országban elindult egy folyamat, amit később nyugati orientálódásnak neveztek. A folyamat titkos katonai együttműködéssel kezdődött, és a nyugati piacgazdaságban való teljes részvételhez vezetett.

Míg az egyik oldalon a gazdasági szerkezet és érdekkör nyugat felé fordult, a kulturális témák egyre inkább nemzetközpontúvá váltak. Az oktatás és kultúrpolitika az "osztrák" irodalmat, az "osztrák" zenét és "osztrák" filmművészetet hangsúlyozta. Az osztrák irodalmat, amit az 1955 utáni új helyzet reflexiójának tekintettek, a nyelv kritikájával azonosították, és mint ilyet speciális osztrák vagy bécsi tradíciónak tartották.⁷ E felfogás egyértelműen diszkriminálta az amerikai tömegkultúra minden formáját, pl. a képregényeket és a popzenét.

Végül az "osztrák" kultúra túlhangsúlyozása (a kulturális nacionalizmus mint pótlék a hiányzó politikai hatalom helyett) a korábbi Habsburg-régió pluralisztikus kulturális hagyományának lebecsülését jelentette, és segített úgy tekinteni a sztálinista szatellit államokra, mint természetüktől fogva "keletiekre" – a keleti kifejezés itt primitívséget, szolgaságot, "alacsony" kultúrát jelölt. Ezzel szemben Ausztria felfedezte a saját "magas" kultúráját és ennek szerepét a világban. A hivatalos diskurzus, illetve a kollektív emlékezet még mindig egybeesik ezen a ponton, ami testet ölt pl. a Bécsi Ünnepi Hetekben (Wiener Festwochen) vagy a salzburgi fesztiválban (Salzburger Festspiele). Azonban Ausztria ezen új, kultúra általi definíciója (Ausztria mint kulturális szuperhatalom) nem rendelkezik azzal a történelmileg agresszív funkcióval, mint az "osztrák–német küldetés a Duna-medencében", és redukálódott egyfajta túlélési filozófiára: a híd Kelet és Nyugat között. Hangsúlyozni kell, hogy a folytonos hivatkozás – egy részről egyfajta kulturális közösségre Kelet-Európával, más részről a híd szerepre Kelet és Nyugat-Európa között – nem állta ki az 1990-es években a balkáni háború "kemény" tesztjét, melynek során a hivatalos Ausztria és diplomáciája egyértelműen a terület történelmi katolikus egységei mellé állt.

Az 1955-ös államszerződésnek volt egy fontos ideológiai hatása is: az 1938-as "Anschluss" megszállásnak nyilvánította. A megszállás szó – az anektálással ellentétben – jelölte Ausztria szerepét, mint a náci agresszió áldozatát, és palástolta az Anschluszra való készülődést és azt a tényt, hogy az osztrákok saját akaratukból vettek részt háborús bűnökben. Demokratikus politikusainak nagyon jó oka volt arra, hogy ne erőltessenek egy jegyzéket az osztrák morális felelőségről, főként a zsidóellenes tevékenységekkel és a holokauszttal kapcsolatban. Másképp a kártérítésről és politikai függetlenségről a szövetséges erőkkkel folytatott tárgyalások sokkal nehezebbek lettek volna. Egy kormányt, amelyik e tárgyalásokat veszélyezteti, valószínűleg osztrákellenesnek tartották volna.

Éppen ez volt a lényeg, amikor valós krízis tört ki 1986-ban az úgynevezett Waldheim ügyel kapcsolatban. Nem ez volt az első eset, hogy vádaskodásokat vagy egy náci életrajzot használtak a pártpolitika befolyásolására Ausztriában, de ez alkalommal a politikai spekuláció összeomlott a nagyfokú nemzetközi érdeklődés miatt, ami Kurt Waldheimet körülvette. Bár Waldheimet a kihallgatás végén felmentették a háborús bűnökben való személyes részvétel vádjától, hírneve csorbult az ő és pártja vádakra való reagálása miatt. Waldheim az ügy kezdetétől tagadta a náci háborús bűnökben való részvételt vagy hogy bármiféle tudomása lett volna elkövetett bűnökről a környéken, ahol katonai szolgálatát töltötte. Mikor azonban

hiteles bizonyítékokkal szembesítették, nemcsak hogy el kellett ismernie, egy náci szervezet tagja volt, de azt is, hogy a Wehrmachtnál szolgált a Balkánon olyan területen, ahol a tiszteknek legalábbis pontos információval kellett rendelkeznie a zsidók üldözésével valamint a háborús bűnökkel kapcsolatban. Ami a Waldheim-ügyet nemzetközi érdeklődés középpontjába állította, az a tény volt, hogy nemzetközi diplomáciai karrierje kezdetén eltitkolta a Wehrmachtnál töltött éveit.

Visszatekintve 1945-re és az államszerződés megszállással foglalkozó paragrafusára, Waldheim életrajza Ausztria egészének metaforájaként szolgálhat. Számos történész és politikus tett így, amikor egy kitalált kollektív személyt vádolt a nácizmusban való részvételről való megfélemezéssel. Természetesen módszertani szempontból el lehet fogadni ilyen pszichológiai metaforákat, de az 1986-os krízissel kapcsolatos jövőbeni vizsgálódáshoz figyelembe kell venni az "emlékezet" és "memória" hatását: az osztrákok nem tudtak különbséget tenni a történelmi teher és az aktuális politikai stratégiák; az emlékezet struktúrái, illetve a pártpolitika között.

A "krízis" kitörésekor egyszerre érezték magukat a történelem és politika csapdájában, felhatalmazás nélkül arra, hogy elfogadható magyarázatot adjanak. Egy osztrák költő, filozófus és esszéíró, Josef Haslinger később ezt a dilemmát az "érzelem politikájának" nevezte⁸.

1986 óta a történelmi-politikai diskurzus rögeszméje a kollektív amnézia vagy önámítás ("Lebenslüge" vagy "Opferthese")⁹. A rögeszme szót itt nem csak a koncentrált kutatás hangsúlyozására használjuk a száműzetés, exodus, náci uralom, náci életrajzok, holokauszt, nációkkal való leszámolás és átnevelés területein, hanem hogy hangsúlyozzuk aényt: az osztrák nácizmus fogalma lett a domináns keret a háború utáni Európa történelmének tanulmányozáshoz. Ez csak emlékeztető arra, hogy az osztrák történetírás még mindig nem mutatkozik képesnek az újabb vagy kortárs történelmi tények és hosszú távú trendek, struktúrák összekapcsolására – úgy, ahogy Bibó István és Szücs Jenő tette,¹⁰ amikor Közép-Európáról mint történelem által alakított politikai térről beszélt.

Ennek következményeként a kollektív emlékezet és a történelmi-politikai diskurzus különböző témákkal foglalkozik. Sőt, a kollektív memóriát a liberál-nacionalizmus hiánya, valamint a történetírás nemzeti-liberális mozgalmakhoz való kötődésének elmaradása alakítja. Ausztriában az ember nem talál tudományos irodalmat vagy példákat a teljes nemzetre vonatkozó kollektív emlékezet vagy *lieux de memoire* témakörében. Más részről fellelhetőek az ország szövetségi tartományainak, régióinak valódi – és elképzelt – történelmén alapuló helyi tradíciók. Ezek az emlékek nagyban különböznek és nincsenek kapcsolatban egymással. Az ország belső határai időnként erősebb választóvonalakat mutatnak a hagyományok és történelmi kontinuitás tekintetében, mint a külsők.

Karintiára például jellemző egy élő, úgynevezett honvédő (Abwehrkampf) kultusz. Mint korábbi kétnyelvű, német–szlovén régió, a nacionalista időkben a két nemzetiségi csoport vetélkedése adja azokat a törésvonalakat, melyek mentén a személyes és általános történelem koncepciói alakulnak. Október 10. markáns dátum az 1920-as népszavazás miatt, amikor az osztrák, valamint a frissen alakult jugoszláv csapatok közti komoly csaták után a Karintiában, a kijelölt zónákban élő szlovének Ausztriára szavaztak. A tények ellenére az "Abwehrkämpferbund" félhivatalos szövetség által szervezett, német ajkú karinthiaiak közös emlékezete a népszavazás napját a szlovének feletti győzelemként ünnepli¹¹. Ausztria többi tartományában egyébként e dátum semmit nem jelent.

Svájc és Németország határán Vorarlberg tartomány a polgárjogok, valamint – svájci hatásra – a politikai föderalizmus gazdag hagyományára tekint vissza. 1964. november 21-én több mint 20 000 ember tartott demonstrációt Fußach település hajógyáránál, tiltakozva az ellen, hogy egy személyhajót az első osztrák kancellár, Karl Renner után nevezzenek el. Vorarlbergi politikusok támogatásával a demonstrálók kényszerítették a kormányt, hogy a hajó a "Vorarlberg" nevet kapja. A nyers demonstráció a kollektív emlékezetbe a Tell Vilmos-legenda párhuzamaként vonult be, mely legenda Vorarlberg régió sajátja¹².

Tirol az Andreas Hofer történet rabja, akit a Habsburg-párti tiroli partizánok vezetőjeként, I. Napóleon parancsára 1810-ben kivégeztek. A kollektív emlékezet napjainkig úgy értelmezi az Andreas Hofer-történetet, mint a mitológia tájából kiemelkedő politikai egység és társadalmi erő történetét. Ezért a Hofer legenda egybefonódik a Dél-Tirol helyzetével kapcsolatos, Olaszországgal fennálló vitás kérdésekkel.

Tehát ha valóban az osztrák kollektív emlékezet példáit keressük (a "nemzeti" ügyekkel kapcsolatban) el kell hagynunk a (történelmi) tények világát, és a történelem általános felfogása felé kell fordulnunk. Ausztriában a kollektív emlékezet a komplex elbeszélés enyhén barokkos módszereit kedveli a töredékes, "modern" élményörzéssel szemben. A II. Köztársaság-kori Ausztria iránti ragaszkodást az új, elsősorban vizuális tömegmédia alakította. Ez a dinamikus eszköz nem képes feldolgozni a 19. század nacionalizmusának statikus szimbólumait, annak patetikusságát, emlékműveit és emléknapjait. Ugyanakkor pontosan összefügg a "régi jó Ausztria" tradícióival; a színpadias előadással és udvari kultúrával, a látványosság iránti éhséggel és a vizuális érzékelés intellektuális megértés feletti fölényével – mely természetesen visszavezet minket a kontinuitás és diszkontinuitás kérdéséhez.

Kevesebb mint egy évtizede az osztrákok új legendát találtak, mely a nemzetet nemzetközi környezetbe helyezi. Az első esemény a sorban az 1978-ban a zwentendorfi atomerőműről tartott népszavazás volt, melynek során 50,4%-os minimális többséggel az osztrákok az atomenergia-termelés ellen szavaztak. Majd 1984-ben a szlovák–magyar–osztrák közös határ közelében, Hainburgnál fiatal ökológusok sikeresen megakadályozták, hogy egy villamos erőmű érdekében kiirtsanak egy ártéri erdőt. Azóta, a csernobili katasztrófán megdöbbenve, az osztrákok "ökológiai nemzetnek" tartják magukat; modellnek Európa és a világ számára.

A 80-as években Erhard Busek néppárti politikus ösztönözte a "Közép-Európa – Mitteleuropa" elmélet feléledését; számos multilaterális konferencia és politikai partnerség eredményeként kijelentve, hogy a kulturális kötelékek, melyek bécsi kávéházakban, operettekben, regényekben vagy konyhaművészetben jelennek meg, túléltek a politikai szakadásokat, polgárháborúkat és a hidegháborút. Ausztriának (és Bécsnek) híddá kell válnia két rendszer között. Ennek bizonyítékeként az 1992-es Világkiállítást a két testvérváros, Bécs és Budapest közös projectjének szánták. A rossz politikai szervezés és az 1991-es népszavazás megakadályozta a tervet. A bécsiek nem akarták, hogy "keletiek" jöjjenek Bécsbe "Trabikkal" – a korábbi NDK-s füstökádó műanyag kocsikkal – és öreg buszokkal.

Manapság a közös kultúra hangsúlyozása nem talál támogatásra a politika magasabb köreiben, az osztrák képviselők keményvonalasnak számítanak a közép- és kelet-európai országok Európai Uniótól való távoltagezésében. Páni félelemben élnek Magyarország, Lengyelország, Csehország és Szlovénia EU-tagságának az osztrák munkaerőpiacra gyakorolt lehetséges hatásai miatt. Ahhoz, hogy a vita ismét normális mederbe terelődjön, szükség lesz a tér újraértelmezésére, a nemzetállamok határainak elhagyására.

A tanulmány kibővített, angol nyelvű változata a National Liberalism. Their Political Discourses in Central and Eastern Europe című konferenciára készült, és az azonos című kötetben fog megjelenni.

Jegyzetek:

Bibó, István: Democracy, Revolution, Self-Determination. *Selected Writings*. Nagy Károly ed., 1991.

² Ezen vita paradigmaticus szövegeiként lásd: Heer, Friedrich: *Der Kampf um die österreichische Identität*. Wien, 1981 és a "grand oeuvre" ebben a témában; Kreissler, Felix: *Der Österreicher und seine Nation. Ein Lernprozeß mit Hindernissen*. Wien/Köln/Graz, 1984.

³ Walter-Klingenstein, Grete: Was bedeuten "Österreich" und "österreichisch" im 18. Jahrhundert? Eine begriffsgeschichtliche Studie. in: Richard G. Plaschka u.a. ed.: *Was heißt Österreich? Inhalt und Umfang des Österreichbegriffs vom 10. Jahrhundert bis heute*. Wien, 1995.

⁴ Kann, Robert: Das geschichtliche Erbe – Gemeinsamer Nenner und rechtes Maß. in: Erika Weinzierl und Kurt Skalnik eds.: *Österreich. Die Zweite Republik*. Graz/Köln/Wien, 1972, 19.

⁵ Benedikt, Heinrich (Hrsg.): *Geschichte der Republik Österreich*, Wien 1954, 8.

⁶ Botz, Gerhardt – Müller, Albert: Identität / Differenz in Österreich. Yu Gesellschafts-, Politik- und Kulturgeschichte vor und nach 1945. in: *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 6. Jg., Heft 1, Wien, 1995, 7–40.

⁷ Urbach, Reinhard: Experiment. Erinnerung. Erfahrung. Erfindung. Bemerkungen zur Literatur in Österreich seit 1968. in: *Österreich zum Beispiel. Literatur, Bildende Kunst, Film und Musik seit 1968*, Wien 1982.

⁸ Haslinger, Josef: *Politik der Gefühle. Ein Essay über Österreich*. Darmstadt, 1987.

⁹ 1987-ben osztrák történészek speciális konferenciát rendeztek "Waldheim és a történészek" témában, ahol Ausztriában az 1945 előtti és utáni, az antiszemitizmus és náciizmus felé hajtó belső erők kutatásának hiányát tették részben felelőssé azért, hogy nem tudtak elfogadható diskurzust teremteni 1945 után. Lásd: Botz, Gerhard-Sprengnagel, Gerald (Hrsg.): *Kontroversen um Österreichische Zeitgeschichte. Verdrängte Vergangenheit, Österreich-Identität, Waldheim und die Historiker*, Frankfurt/M., 1994; "Lebenslüge" itt a pszichológiai fogalmat jelöli, melynek segítségével egy fikció kitalálásán keresztül önbecsülés szerzhető, mivel a fikció szerkezetén belül bocsánatot lehet kérni az egyén számára szégyenletes tettek miatt.

¹⁰ Szűcs, Jenő: Európa három történelmi régiója. in: *Acta Historica*. A.S.H. 29/1983, 131–184.

¹¹ Kartner landesarchiv (ed.) *Der 10. Oktober 1920 – Karntens Tage der Selbstbestimmung. Vorgeschichte – Ereignisse – Analysen*. Klagenfurt, 1990 – ez a hivatalos kiadvány 1990-ben (!) kényszeríti olvasóit, hogy elfogadják egy karintiai nép létezésének tényét, a legjobb

esetben is 16. századi definíciók alapján. Nem a politikát vagy a fiatal Ausztria demokratikus intézményeinek egyszerű tényét hangsúlyozza az 1920-as népszavazás alkalmával, az Ausztria melletti és Jugoszlávia elleni szavazás egyik okaként, hanem az "1000 éves történelem" mítoszáét.

¹²Barnay, Markus: *Die Erfindung des Voralbergs. Ethnizitätsbildung und Landesbewußtsein im 19. Und 20. Jarhundert*. Bregenz, 1988 – Barnay elemzi, hogy a szövetségi tartományi autonómia 1918-as megszerzéséhez hogyan kapcsolódott az etnközpontúság felvetéséhez. A voralbergieknek szükségük van rá, hogy "Allemannen"-nek higgyék magukat. Az "Allemannen" egy délnémet törzs, mitológiailag demokratikus és szabadságra vágyó. Ezt a mítoszt használták mint ideológiai kódot, marginális csoportok és a baloldali politikai radikalizmus elnyomására.